

CSEKE PÉTER

VISSZALAPOZÓ

(A *Korunk* természettudományi közleményeire)

■ „Különösen hangzik és mégis igaz: a természettudományok virágkorában távolodott el az ember leginkább a természettől. Soha [...] még emberi kultúra ennyi és ily pontos ismeretet a természetről össze nem halmozott, mint korunk európai kultúrája. S ugyanakkor talán nem volt még kor, amely a természettől úgy elszakadva, mintegy különválasztott világban élte volna életét, mint korunk.” Dienes László 1927-ből idézett megállapítása időszerűbb, mint megírása idején. Ma is azt tapasztaljuk, hogy a természettudományok eredményei nem válnak közvetlen élményévé az emberiségnek, és ekképpen nem is lehetnek alakítói a korszerű világképnek.

Akinek a 21. század első évtizedeiben is olvasói élményt jelent(het) a Dienes szerkesztette *Korunk* pár évfolyama, az cseppet sem lepődik meg azon, hogy az 1926-ban indult erdélyi világszemlében ilyen szövegekre bukkan. Hogy a természet- és élettudomány mennyire a világképformálás igényével jelentkezett a folyóirat első évfolyamaiban, azt elsősorban Alexander Pál, Bálint László, Ludwig von Bertalanffy, Orest D. Chwolson, Einstein, F. R. Ferrando, Max Planck és mások írásai bizonyítják. Dienes távozása után sem hiányoznak a lapból az ilyen jellegű közlések, de feltűnő a szakszerűtlen témakezelés, a másodkézből vett információk önkényes értelmezése, egyszerűen a természettudományos kérdések politikai és ideológiai „áthangolása”. A folyóirat fél évszázados évfordulóján – amikor már eléggé érzékelhető volt a második kulturális forradalom szemhatárszűkítése – Koch Ferenc fizikus, egyetemi tanár higgadtan szóvá tette ezt a szemlélettorzító ideologizálást. Abban reménykedett, hogy a „múlt hibáiból okuló” szerkesztők érvényt tudnak szerezni az anyanyelvű íráskultúra és a szakszerűség követelményének.

Az 1957-es újraindítást követően jó pár évig csak az időtlenségéből relativizált „csillogok varázsa” juttatott némi fényt az átpolitizált, neo-dogmatikus lapszerkesztésbe. A Bolyai Jánosé, az Einsteiné, az előrejelző kutatásoké. A természettudományos gon-

dolkodás megélenkülését végül is a súlypontos számok szerkesztésének gyakorlata tette láthatóvá. Következetes szerkesztői algoritmus szerint: *Műszaki értelmiségiék* (1972. 6.); *Ember és természet* (1972. 11.); *Strukturalista antropológia – szorongás* (1974. 1.); *Ökológiai tudat, evolúció* (1975. 7.); *Változó környezetszemlélet* (1976. 7.); *Pápai Páriz Ferenc öröksége* (1977. 12.); *Mélius Juhász Péter* Herbárium (1979. 3.); *Nyelv, botanika, mezőgazdaság* (1981. 7–8.); *Kolozsvári botanikai iskola* (1982. 4.); *A Korunk Bolyai-díja – 1981 (természettudomány)* (1982. 7.); *A Korunk Bolyai-díja – 1982 (természettudomány)* (1983. 8.); *Informatika és társadalom* (1985. 5.).

Koch Ferenc szemleírása az 1977-es *Korunk* Évkönyvben jelent meg, amelyet Veress Zoltán szerkesztett. Amiképpen a felsorolt súlypontos számokat is. Az évkönyvek sorát ugyan Ritóók János indította el, de aztán egyre inkább Veress Zoltán szerkesztői leleményessége érvényesült. Már a sajtótörténeti évkönyvhöz „mozgósította” 1974-re például Maurer Gyula matematikust, Spielmann József orvostörténészt, Szabó T. E. Attila biológust. Maurer *Publikációs piramisa* hatására kezdtem el írni *Betűpiramis* címmel tervezett kötetemet a romániai magyar sajtó foghíjas rendszeréről; az orvosi szaksajtónk előzményeiről írt Spielmann-tanulmány Jancsó Béla orvostörténeti munkásságának megelevenítésével lepott meg; Szabó T. E. Attila *Természettudományos szakirodalom folyóiratokban* című tanulmányának (sajtó)műfajelméleti egyetemi előadásaim során vettem fölöttébb nagy hasznát. Következtek a kimondottan természet- és élettudományi évkönyvek: az *Ember a gyorsuló időben* 1977-ben, az *Ember, város, környezet* 1980-ban, az *Ismeretlen ismerősünk: az ember* 1983–1984-ben. A nagy példányszámban megjelenő *Korunk Füzetek* sorozatot már ő indította el 1982-ben (*Korszerű gyógynövényhasználat*, 1982; *Elektronika – múlt és jövő*, 1983; *Orvoslás a XX. század végén*, 1983). Tudomásom szerint mindhárom könyvsiker volt. Lehetett volna a továbbiakban is, ha a szerkesztőktől nem vonják meg a könyvkiadási jogot.

Veress Zoltán 1971 és 1985 között volt a *Korunk* természettudományos és technikai tárgyú közleményeinek szerkesztője. Sokunkat meglepett akkoriban, hogy magyar szakos tanári végzettséggel örömet leli ebben a munkában. Am aki olvasta a sztalínista börtönének miatt későn megvédett államvizsga-dolgozatát, illetve az ebből kinőtt *Jókai természettudománya* című 1976-os Téka-kötetét, annak nemigen volt szüksége „külön bejáratú” magyarázatokra. Ma is hálával gondolok például arra, hogy a dr. Nagy Miklós agrárközgazdászról írt pályaképet mekkora leleménnyel bújta „golyóálló mellénybe” – a cenzúra várható kifogásaira gondolva. Őt esztendővel ezelőtt kelt vallo-másából tudom, hogy már gimnazista korától biológus akart lenni. Ezért aztán íróként és természettudományos szerkesztőként a két kultúra „tudathasadásos eltávolodásának” megszüntetésén fáradozott. Stockholm-ból visszatekintve 2005-ben így emlékezett arra, hogy milyen indíttatások készítették új munkaköre elvállalására: „Napjainkban olyan kiterjedt a szakosodás, hogy minden egyes szakterülethez külön értő szakszerkesztőket nemigen alkalmazhattak volna; meghívtak tehát egy katedra nélküli tanárt, aki – legalábbis az érdeklődés szintjén – Madách hőisével együtt elmondhatta magáról, hogy »mi tudványat szakhoz nem kötök, / átpillantását vágyjuk az egésznek«, és rendelkezett magyar szövegek gondozásának bizonyos készségével. Amire szükség is volt, mert már abban a korban éltünk, amelyben Apáczai Csere János, a Bolyaiak, Mátyus István, Brassai Sámuel szűkebb pátriájában egy sereg tárgyat nem tanulhattak magyar anyanyelvükön a tanulni vágyók. Ösztönként rögzült belém a reflex: figyelni az orvosra, a mérnökre, a matematikusra, a csillagászra, a terepbiológusra, a gyógyszerészre, a számítógépes szakemberre, aki magyar, s aki értelmes dolgokat tud közölni magyarul az értelmes dolgok iránt érdeklődőkkel. Azokkal, akiknek nem elég a konyhai használatra, anyák napján egy-egy *Füst-be ment tervre* szorítókozó anyanyelvűség; akik a rák felfedezhető kórokozóiról, az elektronikus információátvitel újabb lehetőségeiről, a skorpió mérgének hatásmechanizmusáról is tudni akarnak elbeszélgetni az anyanyelvünkön egy-egy családtagjkkal vagy barátjkkal.”

Azt a Veress Zoltánt ismertem meg magam is, aki szerkesztői ösztönzéseivel szellemi immunrendszerünk egészséges működését serkentette. A *Korunk-délelőtök* szervezésével, a *Bolyai-díjra* érdemesítették tudói rangjának tudatosításával nemkülönben. Akkoriban a *Korunk* bizonyos értelem-

ben a tudományos akadémia szerepét töltötte be ezekkel a rendezvényekkel. Ha csak pár évig is. Tény viszont, hogy a Bolyai-díjakat később az MTA külső tagjaivá választották.

Nagyon érdekes fejlemény, ami Veress Zoltán és jó néhány – általa írásra serkentett – szerző távozása után történik: 1985 és 1989 között nemhogy elapadt volna, feltűnően megnőtt a természettudományos írások száma a *Korunkban*. Botházi Mária például 81-et számolt össze. Ebből 25 a fizika tárgyköréhez tartozik, 16 az orvostudományhoz, 15 a kémiahoz. Csökkenő arányban követi ezeket a biológia, a matematika, a földrajz, a gyógyszerészet. A gyógyszerkutató Buchwald Pétertől a vegyész Zsakó Jánosig ível a felszázra rúgó névsor. A jelenség értelmezésekor világosan kell látnunk: 1) Veress Zoltán igényteremtése eleven hatóerőnek bizonyult a Ceauşescu-féle vészorszak idején is; 2) az ideológiailag semleges szövegek fölött pedig könnyebben átsiklott a *Korunk* ellenőrzésével megbízott eszköz-emberek tekintete.

Az 1989-es decemberi fordulat utáni időkben a változatlanul fennálló kisebbségi helyzet meghaladására irányuló törekvések kötötték le a szerkesztők figyelmét. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület újjászervezői s a Természettudományi Szakosztály beindítói közvetlenül is építhettek a *Korunk*-szerzők és -szerkesztők tapasztalatára. Hiszen közülük kerültek ki azok, akik tudománysszervezői szerepet vállaltak az EME, a BBTE, a Partiumi Keresztény Egyetem, a Sapientia EMTE, majd a KAB keretében. Már a két világháború közötti időkben szükségyszerűen felmerült az egészséges intézményi munkamegosztás igénye. Az önszerveződés kereteinek a tágítása, az irodalmi/művészeti és tudományos műhelyek kiépítése most még inkább előtérbe állította ezt a kérdést. Annál is inkább, mert akik a kilencvenes években is kitartó *Korunk*-olvasók maradtak, nemegyszer szóvá tették a természet- és élettudományi súlypontos számaink elmaradását, illetve azok – 2000 utáni – szörványos jelenlétét. A szerkesztőség nem mondott le a természet- és élettudományi súlypontokról, az olvasói és munkatársi igényeknek – Veress Zoltán találó megfogalmazásával élve – a *létkérdéseket megillető hangnemben* igyekezett eleget tenni. Az első kézből szerzett információk varázsára helyezte a hangsúlyt, az *élményszerűségre*. A jellegzetesen erdélyi kérdésfelvetéseket minden esetben egyetemes összefüggérendszerben igyekeztünk *bemutatni*. Nem a tudományos folyóiratok részletező belter-

jességével, de mégiscsak a szakszerűség igényének érvényesítésével. Ebben kétségtelenül nagy segítségünkre voltak – kézírataikkal is – az MTA soros elnökei és főtítkárai (Glatz Ferencre, Vízi E. Szilveszterre, Pálincás József, Meskó Attilára gondolok). Említenem kell az MTA – rendes, tiszteletbeli és külső – tagjait (Barabási Albert-Lászlót, Bodor Miklóst, Kiss Elemért, Kolombán Józsefet, Klein Györgyöt, Néda Zoltánt, Uray Zoltánt például), akik nemegyszer segítettek szerkesztői elképzeléseink „életre keltésében”. Akárcsak az MTA Határon Túli Elnökségének és Titkárságának testületi tagjai (Berényi Dénes, Görömbei András, Tarnóczy Mariann, Kövér Alexandra).

Az már a baráti/kollegiális kapcsolatok ápolásán is múltott, hogy azt is becsérkészhessük: a Nyugaton dolgozó – szép számmal Erdélyből elszármazott – magyar kutatók miként járultak/járulnak hozzá a tudományok fejlődéséhez. Barabási Albert-Lászlót, ifj. Buchwald Pétert, Imreh Piroskát, Imreh Sz. Istvánt, Péntek Áront, Toroczkai Zoltánt sikerült megszólaltatnunk, a külföldjáró „itthoniak” közül pedig Fodorpataki Lászlót, Kása Zoltánt, Kiss J. Botondot, Kósa Ferencet, Macalik Kunigundát, Markó Bálintot, Mócsy Ildikót, Péntek Imrét, Wilhelm Sándort, Újvárosi Lujzát.

Mindazonáltal igazat kell adnom az 1989 utáni lapszerkesztési stratégiát elemző Botházi Mária *Korunk*-kutató doktorandusnak, aki *A tudomány határai* című Komp-Press-kötetben 2011 decemberében megjelent áttekintését ezzel zárja:

„A harmadik folyam első tíz évéből szinte teljesen hiányoznak a természettudományos cikkek, publicisztikák: összesen négy ide sorolható írást tudunk azonosítani

az említett periódusban. A nyolcvanas évekbeli ismeretközlő tendenciát egy lapszám erejéig azért sikerül felelevenítenie a szerkesztőségnek a *Természet – élet – tudomány – élettudomány* című számmal 2000 márciusában, 2002-ben a *Bolygai-emlékszám*mal, 2006-ban a *Természet – katasztrófák – ökológiával* (Cseke Péter kezdeményezésére és szerkesztésében). Ez azonban lényegében nem változtat azon a tényen, hogy a harmadik folyam évfolyamainak lapszámaiban hiánycikknek számítanak a természettudományos írások. S bár a 21. századi *Korunk* nyomvonala, úgy látszik, főként a humánnak nevezett tudományterületeken halad, a mindenkori szerkesztők vélhetőleg bármikor helyet biztosítanak az izgalmas, újat mondó, nemzetközi kitekintésű reál tudományos közléseknek. Hogy ezek mégis kikoptak (lapjaink) hasábjairól, annak okai nyilván túlmutatnak az anyanyelvű szakírás gyöngé minőségén, korlátain (bár e szempont kétségtelenül korántsem elhanyagolható). A (természet) tudományos kutatás mai szakmai követelményei azt diktálják, hogy a Tudományos Kutatás Nemzeti Tanácsa által B, B+ és A kategóriásnak minősített hazai, illetve ismert és elismert nemzetközi tudományos fórumokon kell írásaikat megjelentetniük előmenetelük érdekében a szakembereknek, így hát a magyar nyelvű jelenlét általában nem prioritás számukra.”

Hát ezzel a felismeréssel a továbbiakban is számolnunk kell. Biztató jelnek tekinthető viszont, hogy ennek a lapszámnak az alapötletét például a Szegedi Biológiai Kutatóközpont két Erdélyből elszármazott kutató orvosa, Wilhelm Imola és Krizbai István sugallta, s kivitelezését gyakorlatilag is elősegítette.

